

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

© Столярець Г.М., 2007

Аналізується механізм впливу бюджету на економічне зростання. Розглянуто такі взаємопов'язані елементи цього впливу, як податкове навантаження, баланс бюджету, частка державного боргу тощо. Особливу увагу приділено аналізу еволюційного розвитку моделей економічного зростання у ХХ ст., що відбувався шляхом урахування нових впливових чинників.

The article analyses the mechanism of budget's influence on the economic growth. Such connecting elements of this influence, as tax burden, budget balance, share of state debt, etc., are also considered. The especial attention is given to the analysis of evolutionary development of models of economic increase in XX century, which occurred by the account of the new factors.

Постановка проблеми

Проблема економічного зростання актуалізувалась наприкінці ХХ ст. у зв'язку з появою нових чинників і перерозподілу ролі між ними та старими (традиційними) чинниками економічного зростання. Відповідно до класичних поглядів темп економічного зростання визначався передусім сукупною пропозицією (якістю та кількістю природних та трудових ресурсів, обсягом основного капіталу та рівнем науково-технічного прогресу). За незмінних уявлень про важливість вказаних чинників головна увага приділялась підходам до управління ними.

Фінансові чинники довгий час не розглядались представниками основних течій теорій економічного зростання як впливових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теорія економічного зростання перебувала в полі зору відомих науковців-економістів, зокрема: Дж. М. Кейнса, Дж. Б'юкенена, П. Самуельсона, Т. Сарджента, А. Вагнера. Ця проблематика набуває особливої актуальності у період розвитку ринкових відносин в Україні і досліджується відомими вітчизняними науковцями, такими як: Чугунов І.Я., Василик О.Д., Геєць В.М., Павлюк К.О., Заруба О.Д. та ін.

Постановка цілей

Цілями цього дослідження є визначення механізму впливу бюджету на економічне зростання та аналіз основних взаємозв'язків між інструментами цього впливу.

Виклад основного матеріалу

Неокласична теорія економічного зростання як первинних макроекономічних факторів почала розглядати працю та капітал, можливість їх поєднання у різних пропорціях під впливом економічних та технологічних явищ. Пізніше до аналізу економічного зростання вводиться науково-технічний прогрес.

Опосередковано зв'язок між фінансовими інструментами та зростанням знайшов своє відображення у теоретичній економіці.

Ще у ХІХ ст. німецький економіст А. Вагнер звернув увагу на те, що темпи зростання державних видатків у країнах Західної Європи випереджають темпи зростання промислового виробництва. Він сформулював "закон зростаючої державної активності", відповідно до якого державні видатки в країнах, де розвивається промисловість, повинні зростати швидше ніж обсяги виробництва й національний дохід. До відкриття закону Вагнер підійшов передусім емпірично з

огляду на події й практику західноєвропейських держав, які переживали у ХІХ ст. швидке зростання промисловості [4].

Головним ідеологом і засновником теорії й практики регулювання економіки за допомогою використання державних фінансів у ХХ ст. був відомий англійський економіст Дж. Кейнс. Науковий внесок у розвиток теоретичної системи Дж. Кейнса зробили інші вчені, зокрема: А. Хансен, П. Самуельсон, А. Лернер, Р. Масгрейв, Г. Екклі, У. Хеллер, Дж. Пекман, Дж. Хікс.

Основне завдання економічної політики держави полягає, згідно з вченням Дж. Кейнса, в управлінні сукупним попитом, а основним інструментом для проведення зазначеної політики є бюджет як вагомий чинник економічного регулювання. Здійснюючи вплив на різницю між доходами й видатками бюджету залежно від конкретних економічних умов, держава має змогу цілеспрямовано впливати на обсяг сукупного попиту, а через нього і на величину продукту.

Кейнсіанська теорія державних фінансів легалізувала бюджетні дефіцити для стимулювання економічного розвитку. Так, в умовах економічного спаду держава має скорочувати податкове навантаження на економіку й збільшувати видатки бюджету, допускаючи бюджетний дефіцит і збільшуючи тим самим додатковий попит. За економічного зростання бюджетне регулювання має стримувати попит за допомогою підвищення податкового навантаження та обмеження видатків бюджету. Дефіцити бюджету могли зберігатися і за зростаючого виробництва для подальшого стимулювання економіки. Проблема нагромадження державного боргу, зростаючої інфляції в умовах постійного стимулювання відтворення через дефіцит бюджету в кейнсіанській теорії не приділялося достатньо уваги. [1]

Зміни, що спостерігалися у фінансовій політиці країн з розвинутою ринковою економікою у 1980-ті роки, пов'язані з розвитком в економічній науці теорії “економіки пропозиції”. Автори цієї теорії, зокрема, Р. Хол, Г. Талок, М. Ротбот, А. Лаффер намагалися довести, що головною метою їхніх наукових пошуків є створення певної “нової економіки”. Одним з основних постулатів цієї теорії було зменшення втручання держави в економічні процеси та стимулювання підприємництва. Особлива роль при цьому відводилася державним фінансам, зокрема, зменшенню податкового навантаження на економіку, обсягу державних видатків.

Професор А. Лаффер доводив, що збільшення податкового навантаження у певному економічному становищі може негативно впливати на формування дохідної частини бюджету, а зменшення зазначеного навантаження позитивно впливатиме на податкові надходження.

Заходи щодо зменшення інфляції шляхом скорочення державних видатків поставили представників теорії “економіки пропозиції” перед проблемою стримування економічного зростання, оскільки заходи зі зменшення державних видатків призводять до спаду економічного розвитку. Однак представники цієї теорії сподівалися, що “економіка пропозиції” за одночасного скорочення податків і державних видатків сприятиме вирішенню головного завдання – зменшення державного втручання в економіку, уповільнення інфляції та прискорення темпів економічного зростання [6].

Зміна економічних теорій – “економіки попиту” на “економіки пропозиції” – не призвела до головної результату: стабільності й збалансованості державних фінансів. Деклароване зменшення втручання уряду в економіку країни супроводжувалось зростанням державних видатків. Це свідчило про збільшення впливу держави на економічні процеси.

Теорія “економіки пропозиції” зробила певний внесок у розробку економічної теорії бюджетного регулювання. При цьому на сучасному етапі економічного розвитку продовжують використовуватися кейнсіанські методи державного регулювання економіки через фінансово-бюджетні механізми, але з урахуванням нагромадженого досвіду.

Розвиток моделей економічного зростання у ХХ ст. відбувався з урахуванням нових впливових чинників. Науковці все більше уваги приділяють “витратній складовій” виробничої функції. Як чинники зростання аналізуються витрати в освіту, виробничу та соціальну інфраструктуру, R&D сектор тощо.

Одним із впливових чинників зростання стає людський капітал, нагромадження якого передбачає інвестиції в освіту, здоров'я, підготовку працівників до участі у виробничому процесі тощо. Прикладом є модель Р. Лукаса, в якій враховується вплив на економічне зростання витрат у знання, професійні навички, здоров'я та мотивацію. Такі інвестиції дають результат, що може бути оцінений вищим доходом у майбутньому. Вони збільшують кількість одиниць ефективної праці і породжують позитивні екстерналії [5].

У моделі Менк'ю–Ромера–Уейла людський капітал розглядається нарівні з фізичним як чинник, що підвищує продуктивність праці. Розрахунки, зроблені за цією моделлю, дали змогу визначити конкретні значення показників еластичності змін продукту за людським і фізичним капіталом для країн високого, середнього та низького рівня розвитку.

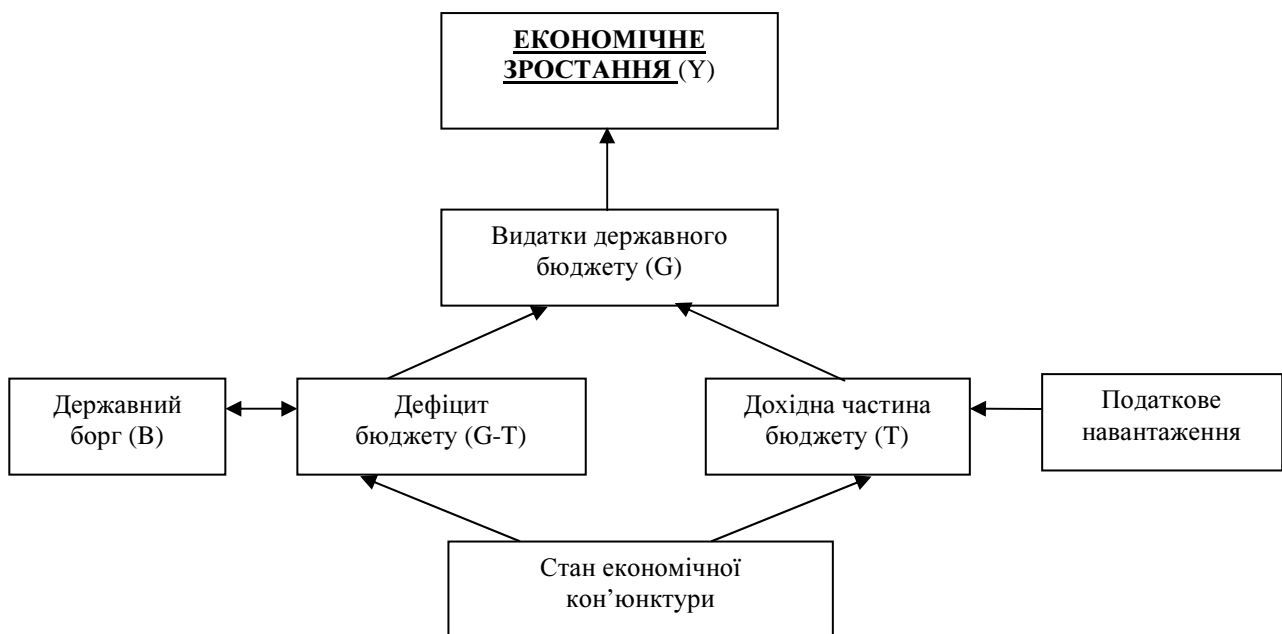
Модель Сарджента–Тарновського дає цілісне уявлення про поведінку макроекономіки, яка є результатом взаємодії виробників та споживачів, кредиторів та боржників, включаючи державу, на основних макроекономічних ринках продуктів, грошей та ресурсів. Управління агрегованим попитом в короткотривалому та довготривалому періодах здійснюється через формування державного бюджету (фіскальна політика) або емісію грошової маси (монетарна політика). Динаміка у цій моделі – це результат нагромадження приватного багатства та державного боргу, а також грошової емісії, якому відповідає певне очікування основних учасників процесу [2, 3].

Отже, фінансові інструменти набувають все більшого значення для дослідження економічного зростання.

Згідно зі світовим досвідом, роль держави у розподільних процесах з розвитком ринкових відносин має зростати, і бюджет є досить ефективним засобом для здійснення державою цієї функції. У більшості розвинених країн світу через бюджет перерозподіляється від 30 до 50 % обсягів валового внутрішнього продукту. Бюджетне регулювання дає змогу цілеспрямовано впливати на темпи й пропорції розвитку національної економіки. У нинішніх умовах, коли підвищується роль держави в регулюванні економічних процесів, дуже важливо визначити основні напрями бюджетних видатків.

Роль бюджетної системи як інструмента регулювання економічного зростання полягає у використанні елементів бюджетної системи та оптимізації співвідношень між ними.

Система зв'язків бюджетних інструментів та економічного зростання у спрощеному вигляді показана на рисунку. Це, зокрема, дохідна та видаткова частини бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, податкове навантаження та стан економічної кон'юнктури.

Взаємозв'язки бюджетних інструментів та економічного зростання

Як бачимо зі схеми, на процес економічного зростання насамперед впливають видатки державного бюджету:

$$Y = F(G).$$

Зрозуміло, що використання державного бюджету на інновації, нагромадження людського капіталу, вдосконалення структури економіки тощо визначатиме економічне зростання.

На формування видаткової частини бюджету, яка є одним з основних елементів системи бюджетного регулювання, впливає дохідна частина (надходження до бюджету) та показник дефіциту бюджету:

$$G = F(T, (G-T)).$$

При цьому за збільшення доходів бюджету зростатимуть видатки, тобто між доходами і видатками існує прямий зв'язок. Між дефіцитом бюджету і видатковою частиною існує обернений зв'язок. Зростання дефіциту у попередніх періодах спричиняє зменшення видатків у наступних через обмеження фінансових ресурсів, і навпаки.

Значення показника дефіциту бюджету, своєю чергою, залежить від макроекономічної кон'юнктури та розміру державного боргу:

$$(G-T) = F(Y, B/Y).$$

На розмір дефіциту державного бюджету впливає насамперед розмір боргу. Зростання дефіциту спричиняє збільшення державного боргу, а виплати по обслуговуванню боргу збільшують бюджетний дефіцит. Тобто виникає подвійний зв'язок: зростання одного показника призводить до зростання іншого.

Для стимулювання економічного зростання необхідним є активне використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету. Особливо це стає необхідним в умовах відносного зменшення податкового навантаження на економіку. Проте розмір державного боргу та економічні можливості держави щодо його обслуговування є фактором обмеження обсягу дефіциту бюджету.

На дохідну частину бюджету впливає податкове навантаження:

$$T = F(Y, T/Y).$$

Між доходами бюджету та податковим навантаженням у певних межах існує прямий зв'язок, адже збільшення податків наповнює дохідну частину бюджету. Водночас за переходу об'єктивної межі подальше зростання навантаження зменшує надходження до бюджету.

Висновки

Загалом, зв'язки бюджетних інструментів та економічного зростання можна описати за допомогою системи рівнянь:

$$\left\{ \begin{array}{l} Y = F(G), \\ G = F(T, (G-T)), \\ (G-T) = F(Y, B/Y), \\ T = F(Y, T/Y). \end{array} \right.$$

Основною метою системи бюджетного регулювання є визначення оптимального поєднання елементів цієї системи, розробка та проведення збалансованої фінансово-бюджетної політики, зокрема, у сфері доходів та видатків бюджету, дефіциту (профіциту) бюджету, державного боргу тощо.

Перспективи подальших досліджень

Ця система рівнянь є спрощеною моделлю впливу державного бюджету на економічне зростання і потребує вдосконалення. Вона використовуватиметься у подальших дослідженнях щодо розробки моделі збалансування бюджету як фактора економічного зростання

1. Keynes J.M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. L.: Macmillan Press Ltd, 1936. – P. 159.
2. Sardjent T. *Macroeconomic Theory*. N.Y.: Academic Press, 1987.
3. Turnovsky S. *Methods of Macroeconomic Dynamics*. The MIT Press, 1995.
4. Вагнер А. *Финансовое хозяйство*. – М., 1983 р.
5. Смирнов А.Д. *Лекции по макроэкономическому моделированию*. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 351 с.
6. Чугунов І.Я. *Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку*. – К.: НІОС, 2003. – 485 с.